

BARTUCZ LAJOS ÉS AZ ETHNIKAI EMBERTANI KUTATÁSOK

Írta és elmondta: FEHÉR MIKLÓS
(Budapest)

Az embert legalább annyira érdekli saját maga, mint a környező világ. Az önismeret, a „gnothi seauton” tudománya mindig előtérben volt egyéni és közösségi szempontból egyaránt. Nyilvánvaló, hogy népi, nemzeti szempontból nemcsak a kultúrát, művészetet kell vizsgálni, összehasonlítani, hanem az ezt alkotó embert is, annak testi felépítését is. Ezt végzi az ethnikai embertan.

Az élő magyarság embertani vizsgálata később indult meg, mint a legtöbb európai országban. Így pl. Denikernek 1898-ban megjelent „Európa emberfajtái” című térképén a magyarság mint fehér folt, tehát mint ismeretlen szerepel. Bár Bél Mátyás már 230 évvel ezelőtt a magyar nemzetismeret céljából tudós tárgyilagossággal szólt a magyarság, főleg a csallóközi magyarok rasszjellegeiről, rasszkeveredéséről, mégis szakszerű adatokat csak a múlt század utolsó évtizedeiből ismerünk.

Először néhány katonai sorozás adatait dolgozták fel. LENHOSSÉK JÓZSEF és tanítványai 174 különböző nemzetiségű egyén néhány antropológiai adatát közölték 1875-ben. Ugyanebben az évben Steinburg 123 magyar cephalindexét ismertette. WEISBACH 20 élő és 29 meghalt magyar katonán végzett részletes antropológiai vizsgálatot.

A magyar antropológia nagy úttörője: TÖRÖK AURÉL ethnikai antropológiai vizsgálatokat nem végzett. Annál inkább három tanítványa: először PÁPAI KÁROLY, majd JANKÓ JÁNOS, végül BARTUCZ LAJOS. Pápai a magyarsággal rokon népeket vizsgált (vogulokat, osztjákat stb.). De mielőtt részletesen publikálhatta volna adatait, 32 éves korában meghalt. Jankó János sem hazánkban kezdte vizsgálatait (először négereket vizsgált). Felismervén azonban a magyar antropológia speciális feladatait, 1893-ban megkezdte a magyarság embertani vizsgálatát. A *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályán* levő munkatársaival *Erdélyben, Jászságban*, főleg pedig a *Balaton környékén* végzett értékes kutatásokat, pár száz egyént vizsgáltak meg. Sajnos, ő is korán, 35 éves korában elhunyt.

BARTUCZ LAJOS 1904-ben iratkozott be a budapesti egyetemre és ismerkedett meg az antropológiával. Míg TÖRÖK AURÉL az antropológia általános kérdéseivel volt elfoglalva, addig ő elsősorban a tudományok egyetemességéből a nekünk, magyaroknak jutott népi-nemzeti feladatokat óhajtotta végezni. 1908-ban előkészületeket tett az élő magyarság vizsgálatára. 1909-ben a *matyókat* kezdte vizsgálni és erről 1910-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésén számolt be: 68 matyó férfi testmagasságát, fejhosszúságát, fejszélességét, továbbá indexeket (cephalindex, arcjelző, orrindex) és néhány leíró jelleget ismertetett. Hamarosan megbízást kapott

Arad megye népének antropológiai vizsgálatára. Legintenzívebb ethnikai embertani kutatásokat 1910-ben végzett: hétköznap Matyóföldön vizsgált, vasárnap Arad megyében. Ebben a megyében végzett vizsgálatait 1912-ben publikálta „Arad megye monográfiája” IV. kötetében. E 150 oldalnyi terjedelmű, számos melléklettel ellátott munka ma is a legnagyobb magyar antropológiai monográfia. BARTUCZ LAJOS Arad megyében összesen 157 egyént vizsgált meg. Ezek közül 110 volt férfi, 36 nő, 11 gyermek. Nemzetiségek szerint magyar volt 125, román 17, német 15. Ezeken kívül *kérdőlapokon* tanítóktól *beszerezte* számos gyermek *testmagasságának és szinkomplexiójának adatait* és összegyűjtötte az 1886–88. években születettek katonai sorozáskor mért testmagasságát. — BARTUCZ LAJOS munkáját a részletes, pontos vizsgálat és feldolgozás jellemzi. Már ebben a munkájában is hangsúlyozza azt, hogy válogatás nélkül vizsgált, tehát „mindenkit, aki nyelvében, ethnikumában magyar” (p. 109). E vizsgálataival részben egyidejűleg (egy évben), részben később kisebb kutatásokat folytatott *Jászság, Csongrád megye, Kunság területén*. Részletesebben *Balaton környéke népét és Göcsej-Hetés vidékének lakóit* vizsgálta. A göcseji, hetési és vend vizsgálatainak eredményei az Ethnográfia 1913-as évfolyamában jelentek meg. Összesen 162 egyént vizsgált meg. Göcseji férfi volt 120, hetési 16; göcseji nő 20. Ezen a területen is a gyermekekre és sorozásra kerültekre vonatkozólag számos adatot összegyűjtött. Vizsgálatai eredményeit részletesen átvette GÖNCZI FERENC — aki e vizsgálatokkal megbízta és költségeit viselte — Göcsejről írt nagy monográfiájába.

Ezekben az években összefoglaló tanulmányokat is írt BARTUCZ LAJOS, így 1910-ben és 1917-ben a magyarság termetéről, 1912-ben a cephalindexről.

Az első világháború alatt és az azt közvetlenül követő években BARTUCZ LAJOS élő ember vizsgálatainak intenzitása csökkent. Az 1920-as évek elején a Néprajzi Múzeumban átvette Jankó János örökét és sokat fáradozott azon, hogy összekapcsolja a néprajzi és embertani kutatásokat, hogy az ethnikai vizsgálatok valóban komplex-vizsgálatok legyenek. 1923-ban Nemespátrón 74 férfit és 51 nőt, 1924-ben Kazáron 66 férfit, 44 nőt és több helyen valamint gyöngyösbokrétásokon végzett kisebb vizsgálatokat. Az 1920-as évek közepétől kezdve BARTUCZ LAJOS egyre kevesebb élőt vizsgált, inkább a történeti embertannal, csontvázak tanulmányozásával volt elfoglalva. Több összefoglaló ethnikai embertani tanulmányt azonban ezután is írt. Ezek közül különösen nagy hatású a Természettudományi Közlönyben 1927-ben megjelent tanulmánya.

BARTUCZ LAJOS összefoglaló munkái közül legjelentősebb „*A magyar ember*” című könyve, amelyet az Egyetemi Nyomda a „*hungarológia*” sorozatban 1939-ben adott ki. Ebben az 510 oldalnyi terjedelmű munkában a szerző részletesen ismerteti a magyar antropológia történetét és az összes vizsgáló munkájának a magyarság testmagasságára, koponyajelzőjére, valamint szem- és hajszínére vonatkozó eredményeit, mintegy 2310 férfi és 1200 nő adatait. Bemutatja a gyermekek növekedésének szabályait. Részletesen tárgyalja az európai és mongolid rasszokat, ezeknek a magyarságban való előfordulását. Alapvetően jellemzi az általa „Alföld-rassz”-nak (*homo pannonicus*) nevezett típust. Az utolsó fejezet „A rasszok története hazánkban és a mai nemzetest kialakulása”. A nagy munkát mintegy 350 szöveggközötti ábra és 64 teljes oldalnyi műmelléklet (tábla) illusztrálja. E könyv a művelt nagyközönség számára íródott, így érthető, hogy bonyolult matematikai, biostatistikai elemzéseket, táblázatokat nem tartalmaz és a testmagasságon,

koponyajelzõn és szinkomplexiõn kívül csupán a koponya ùrtartalmára talá-
lunk néhány adatot. A szerzõ írja: „Nem szakkönyvet, nem méretekkal és
statisztikai táblázatokkal terhelt adathalmazt kívántam írni, hanem csak
egy kis világitó fáklyát akartam gyújtani, amelynek fényénél a nagyközönség
és a szomszéd szakmabeli éppúgy, mint a hazai és külföldi illetékes körök meg-
lássák a magyar antropológia nemzeti és egyetemes fontosságát s főleg azt,
hogy a magyar embertani tudomány eddigi mûködése nem volt egészen
eredménytelen.” BARTUCZ LAJOS igen élvezetes, választékos stílusával, követ-
kezetes, érdekes érveléseivel nemcsak a nagyközönségnél érte el célját, hanem
a szakemberek is gyakran használják, a magyar antropológia alapvetõ könyve.
E munkának nagyrésze két kiadásban német nyelven is megjelent (*Ungarische
Rassenkunde*). Újabb adatokat ezek már nem tartalmaznak BARTUCZ LAJOS
tollából.

A vér és faj mithosának idején, 1940-ben igen jelentõs és bátor tett
volt BARTUCZ LAJOS: „*Fajkérdés — fajkutatás*” címû könyve. A fajgyûlölettel
szemben bemutatta a faji kérdés kialakulásának történetét, téves útvesztõit,
az exakt vizsgálatok módszereit és eredményeit.

Ezekben igyekeztem röviden vázolni BARTUCZ LAJOS ethnikai antro-
pológiai munkásságát. Legfõbb érdeme nem annyira az általa megvizsgált
emberek számában van, bár aki végzett vagy részleteiben látta, hogy mennyi
fáradtságot, türelmet, idõt vesz igénybe mostoha körülmények között az
ethnikai embertani vizsgálat, az anyag összegyûjtése és feldolgozása, az ezt is
nagyon értékeli, — mégis ma már kb. százszor annyi embert vizsgáltunk
meg és több új vizsgálati módszert alkalmazunk. Az alapokat azonban õ rakta
le. BARTUCZ LAJOS legfõbb érdeme az ethnikai embertani kutatások terén:
az ethnikai csoporton belül a válogatás nélküli, precíz, tervszerû vizsgálat;
az objektív adatok dialektikus kiértékelése. Nekünk, tanítványainak leg-
nagyobb köszönetünk, hogy erre a munkára nevelt minket. A jövõ generáció
is nyilván ezen az úton fog haladni. Nagy érdeme, hogy amikor a faji kérdésrõl
annyi téves és veszélyes, gyûlölettõl fûtött írás és szónoklat hangzott el,
tárgyilagos, hiteles bizonyítékokkal, adatokkal megmutatta az igazságot.
BARTUCZ LAJOS többször nyomatékosan felhívta az illetékesek figyelmét arra,
hogy e téren a téves nézeteket nem azok elhallgatásával, vagy szõlamokkal,
hanem minél szélesebb körû objektív ethnikai embertani vizsgálatokkal kell
megcáfolni. A magyar antropológiai kutatások és kiadványok sorsa több támo-
gatást érdemelne, legalább azt, amelyben pl. a többi népi demokrációban van
része. Itt — Török Auréllal és Bartucz Lajossal szólva — valóban fontos,
egy országos, nemzeti ügyrõl van szó, amely körül buzgólnodni illik min-
denkinek.

